

**DAVLAT SUD EKSPERTI SUD PROTSESSI ISHTIROKIDA
TAVSIYALAR, 1-QISM (AXBOROT-TAVSIFIY MAQOLA)**

R.S. Fazlitdinova¹, M.A. Dexkkonov²

**Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali,
Andijon Davlat tibbiyot instituti, O‘zbekiston**

Rezume: Davlat sud eksperti – bu sudlar va ishlarni tergov qilish yoki ko‘rib chiqish bilan shug‘ullanadigan boshqa organlarning topshirig‘iga binoan sud ekspertizalarini o‘tkazadigan mutaxassis. U ma‘lum bir fan, texnika, san‘at yoki hunarmandchilik sohasida maxsus bilimlarga ega. Davlat sud ekspertlari sud tibbiy, iqtisodiy, texnik va psixologik ekspertiza kabi turli xil ekspertizalarni o‘tkazishlari mumkin. Ular o‘zlarining kasbiy bilimlari asosida ob‘ektiv va mustaqil xulosalar berish orqali sud jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Ularning ishi sudga asosli qarorlar qabul qilishga va adolatni ta‘minlashga yordam beradi. Ushbu maqolada davlat sud tibbiy eksperti va tibbiyot mutaxassislarning vazifalari ya‘ni, sudda ishtiroki, majburiyatlari, huquqlari va boshqa ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlari: ekspert, ekspertiza, mutaxassis, sud, xolis, antagonistik sistema, haqiqat, fakt va dalil, haqoratli yoki noto‘g‘ri dalillar, faktik dalillar, Voir Dire, Dalillar shakli, Ishonchlilik darajasi, Gipotetik misol, shubhalar, Dastlabki aloqa, Advokat, Qarama-qarshilik, Sud jarayoni, Ad Hominm hujumi

Ekspertlarning sud protsesslarida ishtiroki

Charlz Uetli, vrach.

Ushbu maqolada sudda ekspertning ishtirok etishi, unga tayyorgarlik ko‘rish va ishtirok etish uchun zarur bo‘lgan asosiy huquqiy tushunchalar va tartiblar keltirilgan.

Ekspertning sudga qo‘shimcha guvoh sifatida chaqirilishi ekspert halovatining yo‘qolishiga va qo‘rquvga sababchi bo‘lishi mumkin. Biroq sud-tibbiy ekspert ushbu yuridik jarayonga to‘g‘ri yondashib, o‘zi tomonidan berilgan ekspert xulosasini xar tomonlama to‘liq o‘rganib borsa, sudga chaqiruv va sud jarayonlarida sud-tibbiy ekspertlarning guvoh sifatida javob berib ishtirok etishi asabni shikastlanishiga sababchi bo‘lmaydi *(agar ekspert huquqiy jarayonga to‘g‘ri munosabatni rivojlantirsa sudda ko‘rsatma berish aqlni shikastlaydigan jarayon hisoblanmaydi).*

Tibbiyot xodimlari va yuridik professionada faoliyat yurituvchi shaxslarda hayotga real qarashlari bilan bir- biridan farqlanadi. Tibbiyot olamiga tanish bo‘lgan so‘zlar, iboralar va tushunchalar advokatlar uchun mutlaqo o‘zgacha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Tibbiyot xodimlari advokatlarga qaraganda boshqacha fikrlaydi va narsalarni boshqacha qabul qiladi. Tibbiyot xodimlari tomonidan aytilgan so‘z, fraza va konsepsiyalarni yuridik professionaga ega bo‘lgan shaxslar mutlaqo boshqacha qabul qiladi. Agar biz bunga adekvat maslahatlashuvining yetishmasligini qo‘shadigan bo‘lsak unda tushunchalar va turli nuqtai nazarlar bir-biri bilan keskin to‘qnash kelishi ajablanarli emas. *(Shifokorlar narsalarni advokatlarga qaraganda boshqacha o‘ylashadi va qabul qilishadi. Tibbiyot olamiga tanish bo‘lgan so‘zlar, iboralar va tushunchalar advokatlar uchun mutlaqo boshqacha ma’noga ega bo‘lishi mumkin. Agar bunga adekvat aloqa yetishmasligini qo‘shadigan bo‘lsak, unda bu turli nuqtai nazarlar bir-biri bilan keskin to‘qnashishi mumkinligi tushunarli va ajablanarli emas).*

Sud-tibbiy ekspert o‘zi buni xohlaydimi yoki yo‘qmi, turli sabablarga ko‘ra o‘zi tomonidan o‘tkazilgan ekspert xulosalari bo‘yicha sudga qo‘shimcha guvoh sifatida chaqirilishi mumkin.

Ish holatini biluvchi yurist (tergovchi, surishtiruvchi, profilaktika inspektori, advokat) ekspertni nima sababdan sudga chaqirilganligini, unga qanday savollar

berilishi mumkinligi to‘g‘risida ogohlantirilishi mumkin. Advokat sudda o‘zini qanday tutish va savolga qanday javob berish bo‘yicha mutaxassisga maslahat berishi mumkin. Aksariyat holatlarda bu ogohlantirish va maslahatlarni barchasi ekspert foydasiga hal bo‘lmay balki bir tomonlama ya’ni advokat foydasiga hal bo‘ladi.

Ayrim asosiy prinsiplar

Guvoh. Guvoh- sudga ma’lumot beruvchi shaxs hisoblanadi. Guvoh o‘zi kuzatgan, ustida bo‘lgan voqea bo‘yicha o‘zining shaxsiy ko‘nikmasidan kelib chiqib sudga kerakli bo‘lgan ma’lumotni berishi mumkin. Oddiy misol: fuqaro avtomobil halokatini ko‘rdi yoki o‘q otar qurolni qo‘llash bilan bog‘liq insidentni yoki boshqa bir holatni ko‘rdi.

Shifoxonaning laboratoriya bo‘limida ishlovchi tibbiyot xodimlari ashyoviy dalil sifatida biologik namuna (qon, siydik va h.k.z) larni qonuniy olinganligiga aniqlik kiritish maqsadida sudga guvoh sifatida chaqirilishi mumkin. Yoki jarohatga birlamchi tibbiy yordam ko‘rsatgan shifokor jarohatni xususiyatlariga, jarohatni bo‘shliqlariga o‘tgan yoki o‘tmaganligiga aniqlik kiritish maqsadida sudga guvoh sifatida chaqirilishi mumkin. *(Mazkur holatlarda sud tibbiy xodimni birlamchi jarohatni ta’riflab berishga yoki olingan qon, siydik aynan o‘sha fuqarodan olinganligini tasdiqlashi uchun guvoh sifatida chaqirishi mumkin).*

Guvoh-ekspert

Guvoh-ekspert – bu yetarli tayyorgarlikdan o‘tgan, malakali tajribaga ega, aniq bir predmetga o‘zini fikrini bera oladigan mutaxassis hisoblanadi. (Guvoh ekspert-sud tomonidan ma’lum bir mavzu bo‘yicha fikr bildirish uchun yetarli tajriba va bilimga ega deb e’tirof etilgan shaxs). Tibbiy terminologiyada «ekspert» so‘zi chuqur bilimga ega shaxs, “bilimdon” degan fikrni anglatadi. Yuridik sistemada esa «ekspert» — sud tomonidan tan olinadigan, yetarli bilimga ega

boʻlgan, biron- bir faktni kelib chiqishini tushuntirib va izohlab beruvchi mutaxassis sifatida tushuniladi. Baʼzan advokat mutaxassisni ekspert sifatida taklif qilmasligi yoki sud uni shunday deb tan olmasligi mumkin. Bu odatda taktik va huquqiy maqsadlarda amalga oshiriladi va guvohlarning bilimi yoki professionalligiga shubha tugʻdirmaydi.

Shuningdek, maʼlum bir sharoitlarda sud guvohni cheklangan ekspert deb tan olishi mumkin. Bu, odatda, guvohning sudning asosiy ehtiyojlarini qondiradigan subyekt haqida yetarli maʼlumotga ega boʻlganda sodir boʻladi. Shuning uchun qoʻshimcha ekspert guvohni chaqirishga hojat qolmaydi. Masalan, oʻqotar qurollar boʻyicha bilimga ega boʻlgan shifokor hakamlar hayʼatiga yarim avtomatik toʻpponchani ishlatishini tushuntirish uchun sud tomonidan oʻqotar qurollar boʻyicha guvoh-cheklangan ekspert sifatida koʻrsatma berishi mumkin. Ushbu taktika vaqtni behuda sarflamaslik uchun, shuningdek, haqiqiy oʻqotar qurollar boʻyicha mutaxassisni chaqirish imkoniyati yoʻqligi tufayli qoʻllaniladi.

Antagonistik sistema

Antagonistik sistema- adliya tizimida baʼzi advokatlar masalaning bir tomonini ifodalasa, boshqalari esa qarama-qarshi nuqtai nazarga ega boʻlishini anglatadi. Antagonistik protsedura sud muhokamasida qasamyod ostida (hatto tomonlardan birining advokati boʻlmagan hollarda ham, shu jumladan, sudgacha boʻlgan dalillarni koʻrib chiqish va sud hukmi bilan suddan keyingi tinglashda) koʻrsatuv berishni anglatadi. Eʼtibor bering, antagonizm mutlaqo qonuniy tushunchani kiritdi, bu koʻpincha huquqshunoslik va boshqa fanlar vakillari oʻrtasida qadriyatlar toʻqnashuviga olib keladi. Bunday toʻqnashuvning oldini olishning yoʻli ekspert guvohlik berish paytida, qaysi tomondan gapirishidan qatʼi nazar, betaraflikni saqlashi kerak. Esda tutingki, ekspert guvohning biror bir tarafga foyda yoki zarar keltirishidan qatʼi nazar, toʻgʻri koʻrsatma berishi shart. Sud jarayonlarida advokatlar toʻgʻri javob (bu faqat ilmiy maʼnoda) olish uchun savollar berishi mumkin. Shunga ishonch hosil qilingki, ikkala tomonni advokatlari xam oʻziga

kerak bo'lgan javobni olish uchun savol berishadi. Mutaxassisning vazifasi savollarga o'zi bergan xulosasidan kelib chiqib javob berishdir va ular noto'g'ri yo'l tutadimi yoki bo'lishi mumkin bo'lgan qarama-qarshiliklar haqida tashvishlanmaslikdir. Siz advokat emassiz, bundan tashqari, siz ushbu ish bo'yicha barcha faktlardan xabardor emassiz. Advokatlar, albatta, o'zlarining mutaxassisi "kattaroq mutaxassis" ekanligini baland ovozda e'lon qiladilar, ular hatto "biografiya urushi" ni boshlashlari mumkin. Odatda, halol olimlar yoki shifokorlar dalil sifatida qabul qilingan faktlarni tekshirish bo'yicha aniq so'rovlarga javoban deyarli bir xil guvohlik berishadi. Darhaqiqat, "hech kim qasam ichib haqiqatni aytmaydi, hamma savollarga to'g'ri javob beradi" deganidek. Ba'zan tomonlarni advokatlari qarama-qarshi xulosalar chiqaradilar, bu guvohni bezovta qilmasligi kerak. Bunday hollarda ikkala fikr ham sudda bayon qilinadi, dalil sifatida tan olinadi va sudyalarga taqdim etiladi. Hakamlar hay'ati ikkala fikrni ham rad etishi mumkin, yoki ulardan birini qabul qilishi yoki qarama-qarshi qarashlarning turli qismlarini qabul qilishi mumkin. Qarshi advokatning vazifasi, agar iloji bo'lsa, diametral qarama-qarshi ko'rsatmalarga ega bo'lgan ekspert guvohini topishdir. Bunday ko'rsatuvni to'liq yoki qisman qabul qilish yoki rad etish sud va hakamlar hay'atining vazifasidir. Shuning uchun ekspert guvohning qarama-qarshi fikrni (advokat yoki boshqa ekspert tomonidan bildirilgan) shaxsiy haqorat yoki haqorat sifatida qabul qilishi noo'rin. Shuni yodda tutish kerakki, advokatlar guvohlar emas, raqiblardir!

Afsuski, qarama-qarshi ekspert guvohi tibbiy yoki ilmiy tamoyillarni qasddan noto'g'ri ko'rsatishga asoslangan qarama-qarshi fikr bildirishi mumkin. Bu odatda ikkita sababdan biri bilan sodir bo'ladi. Birinchisi, guvohning mavzu bo'yicha yetarli bilimga ega emasligi, lekin sud tomonidan yo'l qo'yilgan xato tufayli u ekspert sifatida tan olingan. Ya'ni, guvoh o'z tajribasi va bilimidan tashqarida ko'rsatma bergan va sud bunga ruxsat bergan. Ikkinchi sabab, tibbiy-ilmiy faktlarning haqiqatda buzib ko'rsatilganligidir. Bu turdagi guvohlar odatda "yollanma guvoh" bo'lib, ular o'z manfaatlariga xizmat qiladilar. Hokimiyatni

suiiste'mol qilish ham, ham haqiqiy, ham sud-tibbiyot ekspertlari va shifokorlarning sud jarayonida ehtiyojning ortishiga olib keldi.

Antagonistik bo'lmagan tizim

Ba'zan tergov- sudga ma'muriy qaror qabul qilishga imkon berish maqsadida amalga oshiriladi. Kengroq ma'noda, tergov odatda ayblov tarafi yoki tergovchi tomonidan o'tkaziladigan dalildir. Guvohlar sudya yoki sud oldiga keladi, faqat bitta advokat savol beradi. Ushbu protsedura antagonistik emas. Barcha guvohlar o'z ko'rsatmalarini tugatgandan so'ng, sud shaxsni jinoyat sodir etganlikda ayblash to'g'risida xulosa chiqarish yoki voqea jinoiy harakatlar natijasida sodir bo'lganligini ko'rsatadigan dalillar yetarli emasligini e'lon qilish to'g'risida qaror qabul qiladi. Misol uchun, ekspertdan da'vo qilingan jinsiy tajovuzga oid laboratoriya tekshiruvi natijalarini tushuntirish so'raladi. Haqiqiy guvohning ham, ekspertning ham ko'rsatmalarini eshitgandan so'ng, sud jinsiy zo'ravonlik to'g'risida qaror qabul qilishi va sud muhokamasini tayinlashi mumkin yoki ayblovlar bekor qilinadi.

Dalillarga asoslangan, antagonistik bo'lmagan tergovning yana bir shakli surishtiruvdir. Odatda, bu ma'lum bir shaxsning o'limining sababi va usuli bo'yicha qonuniy so'rov bo'lib odatda omma uchun ochiq. Ba'zi joylarda o'lim usulini aniqlash uchun muntazam ravishda tekshiruvlar o'tkaziladi. Boshqa hollarda, o'lim jinoiy harakat natijasida bo'lishi mumkinligini aniqlash uchun surishtiruvdan foydalaniladi.

Hakamlar hay'ati, shuningdek, surishtiruv o'lim jinoiy harakatlar natijasida sodir bo'lganligini aniqlashi mumkin. Shu bilan birga, hakamlar hay'ati bir qator jamiyat fuqarolaridan iborat bo'lib, dalillar sir saqlanadi va agar jinoiy harakatlar qamoqqa olishni talab qilsa, hakamlar hay'ati hukmni qaytarishi mumkin. Tergovda bo'lgani kabi, aksariyat savollarni prokuror so'raydi, lekin ba'zi savollarni

qo‘shimcha ravishda raislik qiluvchi sudya berishi mumkin. Hakamlar hay‘ati nafaqat aniq ko‘rinadigan jinoiy faoliyatning ma‘lum bir holati, balki ushbu jamiyatning ijtimoiy muammolari haqida ham bilishdan manfaatdordir. Shunga ko‘ra, sud- ekspertdan muayyan mavzu bo‘yicha tushuntirishlar berishini so‘rashi mumkin. Misol uchun, ular gepatit yoki OITSning yuqish usulini, giyohvandlik va kokainning organizmga ta‘siri haqida bilishlari kerak. Bular ko‘proq ma‘ruzalarga o‘xshab ketadi, jumladan javoblar va savollarga o‘xshaydi. Qizig‘i shundaki, guvoh faqat haqiqatni aytishga va hamma narsani sir saqlashga qasamyod qiladi, bu esa sudyalar tizimining qonuniy nozikliklari va xususiyatlari bilan bog‘liq.

Yakuniy eslatma

Yangi ekspert guvohi uchun eng yaxshi maslahat tayyorlanishdir. Guvoh ishning nozik tafsilotlari bilan bir qatorda qo‘llaniladigan o‘ziga xos ilmiy tamoyillarni ham yaxshi bilishi kerak. O‘qish va savollar berish, hatto depozit paytida yoki sud jarayonida ishni kuzatish orqali huquqiy jarayon bilan tanishing. Ba‘zi yurisdiksiyalarda sud jarayonida berilgan dalillar ko‘rib chiqish uchun olinishi mumkin bo‘lgan videotasmaga yozilishi mumkin. Nihoyat, hech qachon advokat muammosi sizning muammoyingizga aylanishiga yo‘l qo‘ymang. Agar siz birinchi marta ekspert guvohi bo‘lsangiz, tayyorgarligingiz advokatning zimmasida. Xuddi shunday, agar sizning savolingizga javobingiz advokatga yoqmasa, bu sizning muammoyingiz emas. Eng muhimi, prinsipial, halol, betaraf bo‘ling va sud jarayonining natijalariga professional manfaatdor bo‘lmang.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. «Sud ekspertizasi to‘g‘risida»gi O‘RQ-249-son 01.06.2010
2. «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi namunaviy nizomni tasdiqlash haqida»gi 73-son qarori bilan tasdiqlangan «Sud ekspertizasi tadqiqotlarini o‘tkazish tartibi to‘g‘risidagi namunaviy nizomi» O‘z.R.Vazirlar Mahkamasi 21.02.2023

3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. 22/09/1994-yil.
4. G‘iyosov Z.A. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2018. 15-25-b.
5. Indiaminov S.I., Qo‘shboqov A.M. Sud-tibbiyoti, Darslik, Toshkent – 2021.
6. G‘iyosov Z. A., Botaev J. I., Saidov Ch. Sh. Sud tibbiyoti va psixiatriyasi. Ikki jildli. 1-jild. Sud tibbiyoti: Darslik. – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2006. – 146 b.
7. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2004y.
8. Iskandarov A.I., Yeshmurotov B.A., Norboev A.N. Sud meditsinasi: O‘quv qo‘llanma T.: TDYuI, 2006
9. Shamsiev E.S., Iskandarov A.I., Zufarov R.A., Talimbekova V.K. Sud tibbiy fanlari: Darslik. T.: TDYuI, 2008y.
10. <https://lex.uz>
11. <https://sudex.uz>
12. <https://nrm.uz>
13. <https://forensic.uz>

Avtorlar haqida:

©*Dexkkonov Mashrabjon Abdubohiyevich* – Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), Andijon Davlat tibbiyot instituti. O‘zbekiston, Andijon

©*Fazlitdinova Roxatoy Sadriiddin qizi* – Andijon Davlat tibbiyot instituti, Respublika sud-tibbiy ekspertiza ilmiy amaliy markazi Andijon filiali (RSTEIAMAF), O‘zbekiston, Andijon